

Original Research Paper

“Əkinçi” Qəzetində Dil Problemləri Və Azərbaycan Ədəbi Dilinin İnkişafının Tarixi Dinamikası

Arifə Zeynalova^{1*}

<https://orcid.org/0009-0007-4556-2348>

Murad Qənbərov¹

<https://orcid.org/0009-0002-5709-280X>

¹Naxçıvan Dövlət Universiteti, Naxçıvan, Azərbaycan.

Article history

Received: 12.03.2026

Revised: 19.03.2026

Accepted: 02.04.2026

*Corresponding Author: Arifə

Zeynalova, Naxçıvan Dövlət

Universiteti, Naxçıvan, Azərbaycan;

Email: arifezeynalova9@gmail.com

Xülasə

Həsən bəy Zərdabi “Əkinçi” qəzeti vasitəsilə yalnız milli mətbuatın əsasını qoymaqla kifayətlənməmiş, eyni zamanda Azərbaycan ədəbi dilinin milli zəmində inkişafına güclü təkan vermiş, onun leksik, qrammatik və üslubi imkanlarının daha geniş və sistemli şəkildə üzə çıxarılmasına mühüm şərait yaratmışdır. Onun fəaliyyəti nəticəsində Azərbaycan dili təkcə məişət ünsiyyət vasitəsi kimi deyil, həm də ictimai, elmi və publisistik düşüncənin ifadə vasitəsi kimi formalaşmağa başlamışdır. Məqalədə “Əkinçi” qəzetinin müxtəlif saylarında əks olunan dil məsələləri müasir dilçilik yanaşmaları əsasında geniş şəkildə təhlil olunur. Burada alınma sözlərin milli qarşılıqlarla əvəzlənməsi prosesi, dil və nitq münasibətlərinin nəzəri və praktik aspektləri, nitqin formalaşma mexanizmləri, eləcə də ictimai mühitin dil davranışına təsiri xüsusi diqqət mərkəzində saxlanılır. Eyni zamanda rəsmi-işgüzar üslubun formalaşması və inkişafı, termin yaradıcılığı prosesində milli dil vahidlərinin aktivləşməsi, durğu işarələrinin yazı sistemində funksional rolu və onomastik vahidlərin (toponim və antroponimlərin) işlənmə xüsusiyyətləri kimi mühüm istiqamətlər kompleks şəkildə araşdırılır. Bununla yanaşı, dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsi prosesi, dil əlaqələrinin tarixi və sosial xarakteri, qonşu dillərin Azərbaycan dilinə göstərdiyi qarşılıqlı təsir və bu təsirin nəticələri də elmi təhlil predmetinə çevrilir. Məqalədə həmçinin Həsən bəy Zərdabının ortaq türk dili ideyası ilə bağlı irəli sürdüyü fikirlər xüsusi yer tutur və bu yanaşmanın dövrün dilçilik düşüncəsində nə qədər aktual və qabaqcıl olduğu vurğulanır. Ümumilikdə, Zərdabının dilə yanaşması onun sistemli, elmi və maarifçi dünyagörüşünü əks etdirir və Azərbaycan dilçilik fikrinin inkişafında mühüm mərhələ kimi qiymətləndirilir.

Açar sözlər: H.Zərdabi, “Əkinçi” qəzeti, Azərbaycan ədəbi dili, dil problemləri, dil siyasəti, publisistik üslub, dilin normalaşması

GİRİŞ

“Əkinçi” qəzetinin nəşri Azərbaycan dilinin və mədəni inkişafının tarixində yeni bir mərhələnin başlanğıcı kimi qiymətləndirilir və milli mətbuatın formalaşmasında əsaslı rol oynamışdır. Bu proses nəticəsində ana dilinin ictimai həyatdakı funksional imkanları genişlənmiş, ədəbi dilin publisistik üslubu formalaşmağa başlamış, rəsmi-işgüzar və elmi üslublarda isə milliləşmə meylləri güclənmişdir. Qəzetin dili dövrün klassik

ədəbi ənənəsi ilə xalq danışiq dilinin sintezi əsasında qurulmuş, bu da onun həm geniş oxucu kütləsi üçün anlaşılıqlı olmasını, həm də kommunikativ təsir gücünü artırmışdır. Qısa müddət ərzində mütərəqqi ziyalıların qəzet ətrafında toplanması və müxtəlif sosial təbəqələrin oxucu auditoriyasında təmsil olunması onun ictimai nüfuzunu daha da gücləndirmişdir. “Əkinçi”də dərc olunan materiallar – siyasi, elmi, tibbi, rəsmi və kənd təsərrüfatı mövzularında olsa belə – sadə, aydın və xalq dilinə yaxın üslubda təqdim olunur, eyni zamanda ana dilinin inkişafı və təbliği əsas istiqamət kimi qorunurdu.

“Əkinçi” qəzetində ölkənin Dərbənd, Tabasaran, Quba, Göyçay, Zərdab kimi bölgələrindən, eləcə də Qars, Krım və digər xarici ərazilərdən göndərilən məqalələrin çapı zamanı ədəbi dil normalarına ciddi şəkildə riayət edilirdi. Qəzetin lüğət tərkibinin əsasını milli sözlər təşkil etsə də, zərurət yarandıqda ərəb-fars və rus mənşəli alınmalardan da istifadə olunurdu. Verilən nümunə mətnlərdə kənd təsərrüfatı ilə bağlı sadə, izahlı və praktik üslub üstünlük təşkil edir, fikirlər xalq dilinə yaxın şəkildə təqdim edilirdi. Bu isə “Əkinçi”nin maarifləndirici funksiyasını gücləndirirdi. Eyni zamanda H.Zərdabi müəlliflərin fərdi üslubunu qorumağa xüsusi diqqət yetirir, hər bir yazarı öz dil xüsusiyyətləri ilə təqdim etməyə çalışırdı. Xüsusilə din xadimlərinin yazılarında ərəb və fars sözlərinin üstünlük təşkil etməsi dövrün dil mənzərəsini əks etdirən mühüm xüsusiyyət kimi diqqəti cəlb edir. “Əkinçi”nin bu mövqeyi mütərəqqi ziyalılar tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş, Ə.Topçubaşov da Həsən bəyin ana dilinin müdafiəsi istiqamətindəki fəaliyyətini xüsusi vurğulamışdır. Bununla belə, qəzetin fəaliyyət göstərdiyi dövrdə ədəbi dildə osmanlı türkcəsinə meylin gücləndiyi müşahidə olunur və bir qrup ziyalı İ.Qaspralının ideyalarına əsaslanaraq ümumtürk ədəbi dili kimi osmanlı dilinin istifadəsini təbliğ edirdi.

H.B. Zərdabi “Əkinçi” qəzeti vasitəsilə dil sahəsində müşahidə olunan bu cür meyllərə qarşı çıxaraq, eyni mənşəyə malik olmasına baxmayaraq dillərin tarixi inkişaf prosesində fərqli mərhələlərə çatdığını və bu səbəbdən də onların müasir səviyyə baxımından eyniləşdirilməsinin mümkün olmadığını göstərirdi. O, qəzetdə istifadə olunan İstanbul mətbəəsində çap edilmiş hürufat məsələsinə toxunaraq qeyd edirdi ki, Azərbaycan dilində bəzi səslərin – xüsusilə q, k, r, l kimi hərflərin – daha intensiv işlənməsi səbəbindən mövcud əlifba sistemi bu fonetik xüsusiyyətləri tam şəkildə əks etdirmir və bu da yazı prosesində müəyyən məhdudiyyətlər yaradır. Nəticədə bəzi hallarda sözlərin məzmunu saxlanılsa da, ifadə forması dəyişdirilməyə məcbur qalınırdı ki, bu da dilin təbii strukturuna müəyyən müdaxilə kimi dəyərləndirilə bilər.

Həsən bəy Zərdabi osmanlı türkcəsinin vəziyyətinə də tənqidi yanaşırdı və onun XIX əsrdəki vəziyyətini ədəbi dil baxımından tam uyğun hesab etmirdi. Onun fikrincə, osmanlı dilində ərəb və fars mənşəli sözlərin həddindən artıq çoxluğu ədəbi dil ilə xalq dili arasında ciddi uçurum yaratmış, bu isə ümumxalq anlaşılmasını çətinləşdirmişdir. Buna baxmayaraq, o, bu dillər arasında tam anlaşılmaqlıq olmadığını da qeyd edərək bildirirdi ki, əsas çətinlik oxu zamanı diqqət və hazırlıq tələb edən leksik və terminoloji fərqlərlə bağlıdır.

Zərdabi Qafqaz müsəlmanlarının savadsızlıq səviyyəsini və elmdən uzaq qalmasını qismən də ərəb əlifbasının mürəkkəbliyi ilə əlaqələndirirdi. O, M.F. Axundova ünvanladığı məktubda ərəb qrafikasının fonetik sistemin tam ifadəsinə imkan vermədiyini, bəzi hərflərin yazılış və tələffüz baxımından oxşarlığının, saitlərin kifayət qədər ifadə olunmamasının, eləcə də nöqtə və işarələrin çoxluğunun oxu və yazı prosesində ciddi çətinliklər yaratdığını vurğulayırdı. Ümumilikdə, bu problemlər yazı sistemində qeyri-dəqiqliklərə və savadlanma prosesində ləngimələrə səbəb olurdu. Tarixi inkişaf baxımından baxıldıqda, türk dillərinin fonetik xüsusiyyətlərini daha dəqiq əks etdirən yazı sisteminə keçid zərurəti tədricən aktuallaşmış və XX əsrin əvvəllərində əlifba islahatı ilə bu istiqamətdə mühüm addımlar atılmışdır. Nəticədə latın qrafikasına keçid savadsızlığın azaldılmasına və yazı mədəniyyətinin sadələşdirilməsinə şərait yaratmışdır. Zərdabi isə ümumilikdə ana dilini yüksək mənəvi dəyər kimi qəbul edir, onu insan üçün ən müqəddəs varlıq – ana obrazı ilə müqayisə edərək dilə emosional və fəlsəfi yanaşma sərgiləyirdi.

H.B. Zərdabi ana dilinə münasibətdə milli məsuliyyəti xüsusi vurğulayaraq, öz dilini sevməyən, ana dilində danışmağa laqeyd yanaşan və onun inkişafına çalışmayan insanları mənəvi baxımdan anasına qayğı göstərməyən şəxslərə bənzədir. Onun fikrincə, dilə xidmət etmək təkcə ünsiyyət vasitəsinə münasibət deyil, həm də milli borcun ifadəsidir və bu borcdan yayınan şəxs cəmiyyət tərəfindən mənfi dəyərləndirilir. Bu baxımdan o qeyd edirdi ki, belə insanlara qarşı ictimai münasibət də soyuq olur və hətta onlara mənəvi etimadsızlıq formalaşır (2,10).

Qəzetin səhifələrində dilin ictimai funksiyası geniş şəkildə şərh olunur, nitqin formalaşması prosesi isə sosial mühitin təsiri ilə əlaqələndirilir. Xüsusilə ailə, məktəb və ümumi ictimai mühitin uşağın dil inkişafında əsas rol oynadığı vurğulanır. Uşağın ilkin nitq bacarıqları, söz ehtiyatı və ünsiyyət vərdisləri məhz ailə daxilində formalaşır və sonradan bu baza üzərində inkişaf edir. Bu yanaşma dilin sadəcə fərdi deyil, eyni zamanda sosial bir fenomen olduğunu göstərir (2,13).

Ədəbi dil sistemində əsas yeri milli leksika tutur, lakin bu sistemdə ərəb, fars və rus mənşəli alınmalar da müəyyən funksional rol oynayır. Bununla belə, Zərdabi leksik normanın pozulmasının əsas səbəbini xarici təsirdə deyil, ailə mühitində görür. Onun fikrincə, uşağın ilk dil materialını aldığı məkan ailədir və məhz burada işlədilən kobud, lorvə və qeyri-ədəbi ifadələr sonradan onun nitqinə sirayət edir. Bu proses nəticəsində uşaq yanlış dil modelini mənimsəyir və bu vərdiş cəmiyyətdə daha da möhkəmlənir. Beləliklə, tərbiyəvi mühitin zəifliyi dil mədəniyyətinin aşağı düşməsinə və ümumi mədəni inkişafdan geriləməyə səbəb olur (2,13).

H.B. Zərdabi dili millətin mövcudluğunu təmin edən əsas atributlardan biri kimi qiymətləndirir və bu səbəbdən bütün dillərə, o cümlədən azsaylı xalqların dillərinə hörmətlə yanaşılmasını vacib sayırdı. Onun yanaşmasına görə, hər bir dil yalnız ünsiyyət vasitəsi deyil, həm də tarixi yaddaşın və etnik kimliyin daşıyıcısıdır. Bu baxımdan o, bəzi azsaylı xalqların dillərinin mənşəyinin leksik təhlil əsasında öyrənilməsinə və həmin dillərin qorunub saxlanılmasını elmi və mədəni baxımdan zəruri hesab edirdi.

Məsələn, o, Gürcüstanda yaşayan ud tayfasının dili haqqında məlumat verərək onun qədim Misir dili ilə əlaqə ehtimalını qeyd edir və bu kimi faktların tarixi-lingvistik tədqiqatlar üçün əhəmiyyətini vurğulayır (2,9).

“Əkinçi” qəzeti həm də onomastik vahidlərin, xüsusilə toponim və hidronimlərin öyrənilməsi baxımından mühüm tarixi mənbə kimi çıxış edir. Qəzetdə Azərbaycanla yanaşı Gürcüstan, Dağıstan, İran, Türkiyə, Rusiya, Özbəkistan və digər bölgələrə aid şəhər, kənd və çay adları haqqında məlumatlar verilmiş, bu adların coğrafi mövqeyi və tarixi konteksti izah olunmuşdur. Eyni zamanda müxtəlif etnik qruplar – köçəri qırğızlar, qıpçaqlar, qarapapaqlar, osetinlər və udlar haqqında təqdim olunan məlumatlar onların etnogenezinin və miqrasiya yollarının araşdırılması baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Məsələn, qarapapaq tayfasının köçü ilə bağlı verilən məlumatlar tarixi demoqrafik proseslərin izahına xidmət edir (2,9).

Bundan əlavə, H.B. Zərdabi bəzi toponimlərin yaranması ilə bağlı xalq etimologiyasına da diqqət yetirərək, xüsusilə İstanbul adının mənşəyi haqqında xalq arasında yayılmış izahları qeyd edir və onların tarixi yaddaşa bağlı rolunu göstərir (2,8). Bu cür yanaşmalar göstərir ki, “Əkinçi” yalnız xəbər və maarifləndirmə funksiyası daşımır, həm də dil və tarixlə bağlı elmi düşüncənin formalaşmasına xidmət edirdi.

Qəzetin mühüm xüsusiyyətlərindən biri də rəsmi-işgüzar sənəd nümunələrinin geniş şəkildə çap olunması idi. Elanlar, məktublar və müxtəlif yazışmalar vasitəsilə cəmiyyətə zəruri məlumatlar çatdırılır, eyni zamanda ana dilinin yazı üslubu inkişaf etdirilirdi. Bu mətnlər sadə, aydın və xalq danışiq dilinə yaxın üslubda hazırlanır, sintaktik quruluş və leksik seçim baxımından anlaşılqlılıq əsas prinsip kimi götürülürdü. H.B. Zərdabi bu mətnlərdə sinonimlərdən və izahlı ifadələrdən istifadə etməklə məlumatın daha asan qavranılmasına şərait yaradırdı (2,12).

İşgüzar sənəd formalarının xalq arasında anlaşılır və əlçatan olması üçün “Əkinçi” qəzetində ana dilində hüquqi məsləhətlər də verilir, bu isə hüquqi-inzibati terminologiyanın ictimailəşdirilməsi baxımından mühüm addım kimi çıxış edirdi. Verilən nümunədə notariat qaydaları, vəkalətnamələrin növləri, onların təsdiq mexanizmi və rüsum məsələləri sadə və izahlı üslubda təqdim olunaraq hüquqi biliklərin geniş kütlələrə çatdırılmasına xidmət edirdi (2,1). Bu yanaşma həm hüquqi savadlılığın artırılmasına, həm də dövlət-sənəd münasibətlərinin xalq tərəfindən daha yaxşı anlaşılmasına şərait yaradırdı.

“Əkinçi” qəzetinin ən mühüm xidmətlərindən biri də Azərbaycan dilinin terminoloji sisteminin formalaşdırılması istiqamətində atdığı addımlar olmuşdur. Qəzet səhifələrində ilk dəfə olaraq müxtəlif sahələrə aid milli terminlər geniş şəkildə işlədilmiş, bu isə dilin ərəb-fars və rus-Avropa mənşəli terminlərdən asılılığını qismən azaltmışdır. Bir çox terminlər morfoloji və sintaktik üsullarla yaradılmış, dilin daxili imkanları hesabına yeni sözlər formalaşdırılmışdır. Eyni zamanda bəzi terminlər ilk dəfə istifadə

olunduğundan onların mənası və funksiyası sadə izahlarla oxucuya çatdırılmışdır. Bu isə terminlərin ictimai mənimsənilməsini asanlaşdırmışdır.

Qəzetdə milli və alınma terminlərin paralel işlədilməsi də diqqət çəkən məqamlardandır. Bəzən anlaşılmazlığın aradan qaldırılması üçün bir anlayış həm milli, həm də alınma sözlə ifadə edilərək izah olunurdu ki, bu da keçid dövrü dil siyasətinin xarakterik xüsusiyyətlərindən biri idi. H.B. Zərdabinin bu sahədəki fəaliyyəti sonrakı dövrlərdə Azərbaycan terminologiyasının inkişafına ciddi təsir göstərmiş, milli terminlərin kəmiyyət və keyfiyyət baxımından zənginləşməsinə zəmin yaratmışdır.

“Əkinçi”nin Azərbaycan yazı mədəniyyətində rolu yalnız leksik səviyyə ilə məhdudlaşmırdı. Həsən bəy yazının oxunaqlılığını və fikrin daha aydın ifadəsini təmin etmək üçün düzgün işarələrinin istifadəsinə xüsusi önəm verirdi. İlk dəfə olaraq iki nöqtə, çox nöqtə, sual işarəsi, mötərizə və defis kimi qrafik vasitələrin işlənməsi və onların funksional məqamlarının müəyyənləşdirilməsi yazı sistemində strukturlaşmanı gücləndirmişdir. Bu isə sonrakı dövrlərdə yazı dilinin daha sistemli və normativ əsasda formalaşmasına təsir göstərmişdir.

“Əkinçi” fəaliyyətini dayandırdıqdan sonra H.B. Zərdabi “Həyat” qəzeti ilə əməkdaşlıq edərək dil və ictimai məsələlərlə bağlı fikirlərini davam etdirmişdir. O, “Kənd mirzələrindən xilas olmalıyıq” məqaləsində rus dilinin inzibati sahədə geniş yayılmasına və ana dilinin funksional imkanlarının məhdudlaşdırılmasına tənqidi münasibət bildirir, milli dilin dövlət idarəçiliyində əsas yer tutmasının vacibliyini vurğulayırdı. Bu kontekstdə Azərbaycan dili ilə gürcü dili müqayisə edilərək, Gürcüstanda milli dildə idarəetmə təcrübəsinin mövcudluğu nümunə kimi göstərilirdi (3, 216; 3, 218).

Zərdabi “İttihadi-lisan” və “Dil davası” məqalələrində isə dilin ümumi inkişaf qanunauyğunluqlarını izah edir, onu statik deyil, daim dəyişən və inkişaf edən sosial fenomen kimi təqdim edirdi. Onun fikrincə, cəmiyyət inkişaf etdikcə dil də dəyişir, yeni sözlər yaranır və dilin lüğət ehtiyatı zənginləşir. Bu prosesin təbii olduğunu vurğulayaraq, alınma sözlərin dilə daxil olmasının zərər deyil, əksinə, tərəqqi vasitəsi olduğunu qeyd edirdi (3, 243).

Eyni zamanda o, ortaq türk ədəbi dili ideyasına da toxunaraq, türk xalqları arasında dil birliyi məsələsinin tarixi və mədəni əhəmiyyətini ön plana çıxarırdı. Bu yanaşma onun dil siyasətində həm milli, həm də ümumtürk miqyaslı düşüncə sisteminə sahib olduğunu göstərir.

H.B. Zərdabi ana dilinin türk dili olduğunu əsas götürərək, bu dilin zaman və məkan fərqləri nəticəsində müxtəlif bölgələrdə fərqli şivələrə ayrıldığını və bu prosesin təbii inkişafın nəticəsi olduğunu vurğulayırdı. Onun fikrincə, türk tayfaları elmi və mədəni tərəqqi yoluna daxil olduqca, bu dialekt fərqləri daha da dərinləşə və nəticədə qarşılıqlı anlaşılmazlıq səviyyəsinə qədər gedib çıxa bilərdi. Bu isə həm danışq, həm də yazı səviyyəsində ünsiyyətin zəifləməsi ilə nəticələnə bilərdi (3, 244).

Bu təhlükənin qarşısını almaq məqsədilə XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində İ. Qaspralı tərəfindən irəli sürülən ortaq türk dili ideyasına Zərdabi də dəstək vermiş və bu məsələnin tarixi zərurət

olduğunu qeyd etmişdir. O hesab edirdi ki, ümumi bir yazı və ünsiyyət dilinin formalaşdırılması türk xalqları arasında mədəni yaxınlaşmanı gücləndirər, onların elmi və ictimai inkişafını sürətləndirər. Bu baxımdan ortaq dil ideyası yalnız linqvistik məsələ deyil, həm də siyasi və mədəni integrasiyanın mühüm vasitəsi kimi dəyərləndirilirdi (3, 244).

Zərdabi eyni zamanda dil əlaqələrinin sosial və tarixi xarakterini də təhlil edərək, Qafqaz və qonşu regionlarda yaşayan müxtəlif etnik qruplar arasında ikidilli mühitlərin formalaşmasını qeyd edirdi. Onun müşahidələrinə görə, Dağıstan və ətraf bölgələrdə yaşayan bəzi tayfalar – Samur, Tabasaran, Qumuq və Kürə okruqlarında məskunlaşan icmalar – intensiv sosial əlaqələr nəticəsində tədricən türk dilini mənimsəmiş və assimilyasiya prosesinə daxil olmuşlar (3, 246). Bu proses dil əlaqələrinin tarixi inkişafının təbii nəticəsi kimi təqdim olunur.

Eyni yanaşma digər etnik qruplara münasibətdə də müşahidə edilir. Zərdabi İran tərəfindən Qafqaza köç etmiş müxtəlif mənşəli tayfaların zamanla Azərbaycan-türk dilini ünsiyyət vasitəsi kimi qəbul etdiyini və nəticədə dillərinin türkləşdiyini qeyd edir. O, bu prosesi zorakı deyil, sosial və mədəni qarşılıqlı təsirin nəticəsi kimi izah edir və onu tarixi-linqvistik bir reallıq kimi qiymətləndirir (3, 247).

Bununla yanaşı, bəzi icmaların öz dilini qoruyub saxlaması isə onların coğrafi təcrid vəziyyəti ilə izah olunur. Məsələn, Şirvanda Lahıc kəndinin dağlıq ərazidə yerləşməsi və digər bölgələrlə zəif əlaqəsi burada fars dilinin uzun müddət qorunub qalmasına səbəb olmuşdur (3, 247). Bu fakt Zərdabinin dilin sosial mühitlə birbaşa bağlılığı barədə elmi qənaətini daha da gücləndirir.

Ümumilikdə, H.B. Zərdabinin ana dili və türk dillərinin inkişafı ilə bağlı fikirləri sonrakı dövrlərdə Azərbaycan dilçiliyinin müxtəlif sahələrində – xüsusilə nitq mədəniyyəti, üslubiyyat, terminologiya və dil əlaqələri istiqamətində – nəzəri əsasların formalaşmasına ciddi təsir göstərmişdir. Onun irəli sürdüyü ortaq türk dili ideyası isə müasir dövrdə də aktuallığını qoruyur və türk xalqları arasında vahid ünsiyyət vasitəsinin yaradılması istiqamətində aparılan elmi və mədəni təşəbbüslərə ideoloji zəmin yaradır.

ƏDƏBİYYAT

1. Cəfərov, S. (2007). Azərbaycan dilinin üslubiyyatı. Bakı: Maarif.
2. Əkinçi (tam mətni) - transliterasiya və tərtib edən: T.Həsənzadə. Bakı: Avrasiya Press, 2005, 496 s.
3. Həsən bəy Zərdabi. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Azərnəşr, 1960, 432 s
4. Məmmədov, M. (2010). Azərbaycan dilçiliyi və terminologiyasının inkişafı. Bakı: Nurlan.
5. Topçubaşov, Ə. (1918/yenidən nəşr). Azərbaycanın mayakı (Həsən bəy Zərdabi haqqında). Bakı.
6. Xəlilov, B. (2012). Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası. Bakı: ADPU nəşriyyatı.
7. Xudiyev, N. (2003). Azərbaycan ədəbi dili tarixi. Bakı: Elm nəşriyyatı.
8. Zərdabi, H. B. (1875–1877). “Əkinçi” qəzeti (seçilmiş nömrələr). Bakı.

ABSTRACT

Language Issues in the “Akinchi” Newspaper and the Historical Dynamics of the Development of the Azerbaijani Literary Language

Arifa Zeynalova
Nakhchivan State University

Hasan bey Zardabi, through the newspaper “*Akinchi*”, not only laid the foundation of the national press in Azerbaijan but also made a significant contribution to the development of the Azerbaijani literary language on a national basis. His activity created favorable conditions for the systematic expansion of the lexical, grammatical, and stylistic capacities of the language. As a result, Azerbaijani began to develop not only as a means of everyday communication but also as an instrument for expressing social, scientific, and journalistic thought.

The article provides a comprehensive analysis of linguistic issues reflected in different issues of “*Akinchi*” from the perspective of modern linguistics. It focuses on the replacement of loanwords with native equivalents, theoretical and practical aspects of the relationship between language and speech, mechanisms of speech formation, and the influence of the social environment on linguistic behavior. At the same time, it examines the formation and development of official-business style, the activation of native linguistic units in terminology creation, the functional role of punctuation marks in the writing system, and the usage features of onomastic units such as toponyms and anthroponyms.

In addition, the study explores the enrichment of vocabulary, the historical and social nature of language contacts, mutual influence between neighboring languages, and its outcomes. Special attention is given to Zardabi’s ideas on the concept of a common Turkic language, highlighting their relevance and advanced nature in the linguistic thought of his time. Overall, Zardabi’s approach to language reflects a systematic, scientific, and enlightenment-oriented worldview and represents an important stage in the development of Azerbaijani linguistic studies.

Keywords: *H. Zardabi, “Akinchi” newspaper, Azerbaijani literary language, language problems, language policy, journalistic style, language standardization*

